

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Stephani Balvzii Miscellaneorum Liber ... Hoc est,
Collectio Veterum monumentorum, quæ hactenus
latuerant in varijs codicibus ac bibliothecis**

Baluze, Etienne

Parisiis, 1679

Lvcii Cæcilij Firmiani Lactantij liber de persecutione, sive de mortibus
persecutorum.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14735

STEPHANI BALVZII
MISCELLANEORVM
LIBER SECVNDVS.

LVCII CÆCILII
FIRMIANI LACTANTII

*Liber ad Donatum Confessorem
de mortibus persecutorum.*

AVDIVIT Dominus orationes tuas,
Donate carissime, quas in conspectu
ejus per omnes horas tota die fundis,
ceterorumque fratrum nostrorum qui
gloriosa confessione sempiternam sibi coronam pro
fidei suæ meritis quæsierunt. Ecce addetur his om-
nibus adversarius; & restituta per orbem tranquil-
litate, profligata nuper Ecclesia rursus exsurgit, &
majore gloria templum Dei, quod ab impijs fuerat
eversum, misericordia Domini fabricatur. Excita-
vit enim Deus principes qui tyrannorum nefaria
& cruenta imperia resciderunt, humano generi pro-
viderunt, ut jam quasi discusso transacti temporis

A

nubilo mentes omnium pax jocunda & serena laxificet. Nunc post tantæ tempestatis violentos turbines placidus aër & optata lux refulsit. Nunc placatus fervorum suorum Deus jacentes & afflictos cælesti auxilio sublevavit. Nunc mœrentium lacrymas, extincta impiorum conspiratione, deterfit. Qui adversati erant Deo jacent; qui templum sanctum everterant, ruina majori ceciderunt; qui justos excarnificaverant, cælestibus plagis & cruciatibus meritis nocentes animas profuderunt. Distulerat enim pœnas eorum Deus ut ederet in eos magna & mirabilia exempla, quibus & posterius discerent & Deum esse unum & eundem mortem digna ultione superbis & impiis ac persecutoribus inrogare. De quo exitu..... testificari placuit, ut omnes qui procul moti fuerunt, vel qui p..... turi sunt, scirent quatenus virtutem ac majestatem suam in..... dis delendisque nominis sui hostibus Deus summus ostenderet..... est, si à principio ex quo est Ecclesia constituta qui fuerint auctores... & quibus pœnis in eos cælestis judicis severitas vindicaverit exponam.

II. Extremis temporibus Tiberii Cæsaris, ut scriptum legimus, Dominus noster Iesus Christus à Judæis cruciatus est post diem decimum Kalendarum Aprilis, duobus Geminis Consulibus, cum resurrexisset die tertio, congregavit discipulos quos metus comprehensionis ejus in fugam verterat, & diebus quadraginta cum his commoratus, aperuit corda eorum, & scripturas interpretatus est, quæ usque ad id tempus obscuræ atque involutæ fuerunt. Ordinavitque eos & instruxit ad prædicationem dogmatis ac doctrinæ suæ, disponens testamenti novi solemnem disciplinam. Quo officio repleto, circumvolvitur eum procella nubis, & subtractum oculis hominum rapuit in cælum. Et inde

discipuli, qui tunc erant undecim, assumptis in locum Iudæ proditoris Matthia & Paulo, dispersi sunt per omnem terram ad evangelium prædicandum, sicut illis magister Dominus imperaverat, & per annos xxv. usque ad principium Neroniani imperii per omnes provincias & civitates Ecclesiæ fundamenta miserunt. Cùmque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit, & editis quibusdam miraculis quæ virtute ipsius Dei data sibi ab eo potestate faciebat, convertit multos ad justitiam, Deoque templum fidele ac stabile collocavit. Qua re ad Neronem delata, cùm animadverteret non modò Romæ sed ubique cotidie magnam multitudinem deficere à cultu idolorum & ad religionem novam damnata vetustate transire, ut erat execrabilis ac nocens tyrannus, profilivit ad excidendum cæleste templum delendamque justitiam, & primus omnium persecutus Dei servos, Petrum cruci adfixit, & Paulum interfecit. Nec tamen abiit impune. Respexit enim Deus vexationem populi sui. Dejectus itaque fastigio imperij, ac devolutus à summo tyrannus impotens, nusquam repente comparuit, ut ne sepulturæ quidem locus in terra tam malæ bestię appareret. Vnde illum quidam deliri credunt esse translatum ac vivum reservatum, Sibylla dicente matricidam profugum à finibus esse venturum, ut quia primus persecutus est, idem etiam novissimus persequatur & antichristi præcedat adventum. . . nefas est credere, sicut duos Prophetas vivos esse translatos in ultima initium Christi sanctum ac sempiternum, cùm descendere cœperit pronuntiant, eodem modo etiam Neronem venturum putant cursor diaboli ac prævius sit venientis ad vastationem terræ & humani generis everisionem.

III. Post hunc, interjectis aliquot annis, alter non minor tyrannus ortus est; qui cum exerceret invisam dominationem, subjectorum tamen cervicibus incubavit quam diutissimè, tutusque regnavit, donec impias manus adversus Dominum tenderet. Postquam verò ad persequendum justum populum instinctu dæmonum incitatus est, tunc traditus in manus inimicorum luit pœnas. Nec satis ad ultionem fuit quòd est interfectus domi. Etiam memoria nominis ejus erasa est. Nam cum multa mirabilia opera fabricasset, cum capitolium aliaque nobilia monumenta fecisset, senatus ita nomen ejus persecutus est ut neque imaginum neque titulorum ejus relinqueret ulla vestigia, gravissimis decretis etiam mortuo notam inureret ad ignominiam sempiternam. Rescissis igitur actis tyranni, non modò in statum pristinum Ecclesia restituta est, sed etiam multò clariùs ac floridiùs enituit; secutisque temporibus, quibus multi ac boni principes Romani imperii clavum regimenque tenuerunt, nullos inimicorum impetus passa; manus suas in orientem occidentemque porrexit, ut jam nullus esset terrarum angulus tam remotus quò non religio Dei penetrasset, nulla denique natio tam feris moribus vivens ut non suscepto Dei cultu ad justitiæ opera mitesceret. Sed enim postea longa pax rupta est.

IV. Exiit enim post annos plurimos execrabile animal Decius, qui vexaret Ecclesiam. Quis enim justitiæ nisi malus persequatur? Et quasi hujus rei gratia provectus esset ad illud principale fastigium, furere protinus contra Deum cœpit ut protinus caderet. Nam profectus adversum Carpos, qui tum Daciam Mœsiamque occupaverant, statimque circumventus à barbaris, & cum magna exercitus parte deletus, nec sepultura quidem potuit hono-

rari ; sed exutus ac nudus , ut hostem Dei oportebat , pabulum feris ac volucris jacuit.

V. Non multò post Valerianus quoque non dissimili furore correptus , impias manus in Deum intentavit , & multum , quamvis brevi tempore , justi sanguinis fudit. At illum Deus novo ac singulari pœnæ genere adfecit , ut esset posteris documentum adversarios Dei sæpe dignam scelere suo recipere mercedem. Hic captus à Persis , non modò imperium , quo fuerat insolenter usus , sed etiam libertatem , quam ceteris ademerat , perdidit , vixitque in servitute turpissimè. Nam Rex Persarum Sapore , qui eum ceperat , si quando libuerit aut vehiculum ascendere aut equum , inclinare sibi Romanum jubebat ac terga præbere , & imposito pede super dorsum ejus , illud esse verum dicebat , exprobrans ei cum risu , non quod in tabulis aut parietibus Romani pingerent. Ita ille dignissimè triumphatus , aliquandiu vixit ut diù barbaris Romanum nomen ludibrio ac derisui esset. Etiam hoc ei accessit ad pœnam , quòd cum filium haberet Imperatorem , captivitatis suæ tamen ac servitutis extremæ non invenit ultorem , nec omnino repetitus est. Postea verò quàm pudendam vitam in illo dedecore finivit , direpta est ei cutis , & exuta visceribus pellis , infecta rubro colore , ut in templo barbarorum deorum ad memoriam clarissimi triumphi poneretur , legatisque nostris semper esset ostentui , ne nimirum Romani viribus suis fiderent , cum exuvias capti Principis apud deos suos cernerent. Cum igitur tales pœnas de sacrilegis Deus exegerit , nonne mirabile est ausum esse quemquam postea non modò facere sed etiam cogitare adversus majestatem singularis Dei regentis & continentis universa ?

VI. Aurelianus , qui esset natura vâsanus & præceps , quamvis captivitatem Valeriani memi-

nisset, tamen oblitus sceletis ejus & pœnæ, iram Dei crudelibus factis lacessivit. Verùm illi ne perficere quidem quæ cogitaverat licuit, sed protinus inter initia sui furoris extinctus est. Nondum ad provincias ulteriores cruenta ejus scripta pervenerant, & jam Cœnostrurio, qui locus est Thraciæ, cruentus ipse humi jacebat, falsa quadam suspicione ab amicis suis interemptus. Talibus & tot exemplis coërceri posteriores tyrannos oportebat. At hi non modò territi non sunt, sed audaciùs etiam contra Deum confidentiùsque fecerunt.

VII. Diocletianus, qui scelerum inventor & malorum machinator fuit, cum disperderet omnia, nec à Deo quidem manus potuit abstinere. Hic orbem terræ simul & avaritia & timiditate subvertit. Tres enim participes regni sui fecit, in quatuor partes orbe diviso, & multiplicatis exercitiis, cum singuli eorum longè majorem numerum militum habere contenderent quàm priores Principes habuerant cum soli rem publicam gererent. Adeo major esse cœperat numerus accipientium quàm dantium, ut enormitate indictionum consumptis viribus colonorum, desererentur agri & culturæ verterentur in silvam. Et ut omnia terrore complerentur, provinciæ quoque in frustra concisæ, multi præfides & plura officia singulis regionibus ac penè jam civitatibus incubare, item rationales multi & magistri & vicarij Præfectorum, quibus omnibus civiles actus admodum rari, sed condemnationes tantùm & proscriptiones frequentes, exactiones rerum innumerabilium, non dicam crebræ, sed perpetuæ, & in exactionibus injuriæ non ferendæ. Hæc quoque tolerari possunt quæ ad exhibendos milites spectant. Idem insatiabili avaritiâ thesauros nunquam minui volèbat, sed semper extraordinarias opes ac largitiones

congererat, ut ea quæ recondebat integra atque inviolata servaret. Idem cum variis iniquitatibus immensam faceret caritatem, legem pretiis rerum venalium statuere conatus est. Tunc ob exigua & vilia multus sanguis effusus, nec venale quicquam metu apparebat, & caritas multo deterius exarsit, donec lex necessitate ipsa post multorum exitium solveretur. Huc accedebat infinita quædam cupiditas ædificandi, non minor provinciarum exactio in exhibendis operariis & artificibus & plaustris omnibus quæcunque sint fabricandis operibus necessaria. Hic basilicæ, hic circus, hic moneta, hic armorum fabrica; hic uxori domus, hic filiæ. Repente magna pars civitatis exceditur. Migrabant omnes cum conjugibus ac liberis, quasi urbe ab hostibus capta. Et cum perfecta hæc fuerant cum interitu provinciarum, Non rectè facta sunt, aiebat, alio modo fiant. Rursus dirui ac mutari necesse erat, iterum fortasse casura. Ita semper dementabat, Nicomediam studens urbi Romæ coequare. Iam illud prætereo, quàm multi perierint possessionum aut opum gratia. Hoc enim usitatum & ferè licitum consuetudine malorum. Sed in hoc illud fuit præcipuum, quòd ubicunque cultiorem agrum viderat aut ornatius ædificium, jam parata domino calumnia & pœna capitalis, quasi non posset rapere aliena sine sanguine.

VIII. Quid frater ejus Maximianus, qui est dictus Herculus, non dissimilis ab eo? Nec enim possent in amicitia tam fideli cohærere nisi esset in utroque mens una, eadem cogitatio, par voluntas, æqua sententia. Hoc solùm differebant, quòd avaritia minori altero fuit plus, majori verò minus, sed plus timiditatis, plus verò animi, non ad bene faciendum, sed ad malè. Nam cum ipsam imperij sedem teneret Italianam, subjacerentque opulentissi-

mæ provinciæ vel Africa vel Hispania, non erat in custodiendis opibus tam diligens, quarum illi copia suppetebat. Et cum opus esset, non deerant locupletissimi senatores qui subornatis iudiciis affectasse imperium dicerentur, ita ut effoderentur assidue lumina senatus. Cruentissimus fiscus malè partis opibus affluebat. Iam libido in homine pestifero, non modò ad corrumpendos mores, quod est odiosum ac detestabile, verùm etiam ad violandas primorum filias. Nam quacunque iter fecerat, avulsæ à conspectu parentum virgines, statim præsto. His rebus beatum se judicabat; his constare felicitatem imperij sui putabat, si libidini & cupiditati malæ nihil denegaret.

Constantium prætereo, quoniam dissimilis ceterorum fuit, dignusque qui solus orbem teneret.

IX. Alter verò Maximianus, quem sibi generum Diocletianus asciverat, non his duobus tantum quos tempora nostra senserunt, sed omnibus qui fuerunt malis peior. Inerat huic bestię naturalis barbaries, efferitas à Romano sanguine aliena. Non mirum, cum mater ejus Transdanuviana infestantibus Carpibus in Daciam novam transjecto anne confugerat. Erat etiam corpus moribus congruens, statu celsus, caro ingens & in horrendam magnitudinem diffusa & inflata. Denique & verbis & actibus & aspectu terrori omnibus ac formidini fuit. Socer quoque eum metuebat acerrimè. Cujus timoris hæc fuit causa. Narseus Rex Persarum concitatus domesticis exemplis avi sui Saporis, ad occupandum orientem cum magnis copiis inhiabat. Tunc Diocletianus, ut erat in omni tumultu meticulosus animique disjectus, simul & exemplum Valeriani timens, non ausus est obviam rendere, sed hunc per Armeniam misit, ipse in oriente subsistens & aucupans exitus rerum. Ille insidiis suis barbaros, quibus mos est cum omnibus suis

ad bellum pergere, multitudine impeditos & sarcinis occupatos non difficiliter oppressit; fugatoque Narseo Rege, reversus cum præda & manubiis ingentibus, sibi attulit superbiam, Diocletiano timorem. In tantos namque fastus post hanc victoriam elevatus est ut jam detractaret Cæsaris nomen. Quod cum in litteris ad se datis audisset, truci vultu ac voce terribili exclamabat: Quousque Cæsar? Exinde insolentissime agere cœpit, ut ex Marte se procreatum & videri & dici vellet, tamquam alterum Romulum; maluitque Romulam matrem stupro infamare, ut ipse diis oriundus videretur. Sed differo de factis ejus dicere, ne confundam tempora. Postea enim quam nomen Imperatoris accepit, exuto socero, tum demum furere cœpit & contemnere omnia. Diocles enim ante imperium vocabatur. Cum rem publicam talibus consiliis & talibus sociis everteret, cum pro sceleribus suis nihil non mereretur, tamdiu tamen summa felicitate regnavit quoad manus suas justorum sanguine non inquinaret. Quam verò causam persequendi habuerit, exponam.

X. Cum ageret in partibus orientis, ut erat pro timore scrutator rerum futurarum, immolabat pecudes, & in jecoribus eorum ventura quærebat. Tum quidam ministrorum scientes Dominum, cum adfisterent immolanti, imposuerunt frontibus suis immortale signum. Quo facto, fugatis dæmonibus, sacra turbata sunt. Trepidabant aruspices, nec solitas in extis notas videbant; & quasi non litassent, sæpius immolabant. Verum identidem mactatæ hostiæ nihil ostendebant, donec magister ille aruspicum Tagis, seu suspitione, seu visu, ait idcirco non respondere sacra quòd rebus divinis profani homines interessent. Tunc irafurens sacrificare non eos tantum qui sacris ministrabant, sed universos qui erant in palatio jussit, & in eos, si detractassent, verbe-

ribus animadverti; datisque ad Præpositos litteris, etiam milites cogi ad nefanda sacrificia præcepit, ut qui non paruissent, militia solverentur. Hactenus furor ejus & ira processit, nec ampliùs quicquam contra legem aut religionem Dei fecit. Deinde interjecto aliquanto tempore in Bithyniam venit hyematum; eodemque tum Maximianus quoque Cæsar inflammatus scelere advenit, ut ad persequendos Christianos instigaret senem vanum, qui jam principium fecerat. Cujus furoris hanc causam fuisse cognovi.

XI. Erat mater ejus deorum montium cultrix, mulier admodum superstitiosa. Quæ cum esset dapibus sacrificabat penè cotidie, ac vicariis suis epulis exhibebat. Christiani abstinebant; & illa cum gentibus epulante, jejuniis hi & orationibus insistebant. Hinc concepit odium adversus eos, ac filium suum non minùs superstitiosum querelis muliebribus ad tollendos homines incitavit. Ergo habito inter se per totam hyemem consilio, cum nemo admitteretur, & omnes de summo statu rei publicæ tractari arbitrentur, diù senex furori ejus repugnavit, ostendens quàm perniciosum esset inquietari orbem terræ, fundi sanguinem multorum. illos libenter mori solere. satis esse si palatinos tantùm ac milites ab ea religione prohiberet. Nec tamen deflectere potuit præcipitis hominis insaniam. Placuit ergo amicorum sententiam experiri. Nam erat hujus malitiæ. Cum bonum quid facere decrevisset, sine consilio faciebat, ut ipse laudaretur. Cum autem malum, quoniam id reprehendendum sciebat, in consilium multos advocabat, ut aliorum culpæ ascriberetur quicquid ipse deliquerat. Admissi ergo judices pauci & pauci militares, ut dignitate antecedeabant, interrogabantur. Quidam proprio adversus Christianos odio inimicos deorum & hostes religionum publica-

rum tollendos esse censuerunt, & qualiter sentiebant, intellecta hominis voluntate, vel timentes vel gratificari volentes in eandem sententiam congruerunt. Nec sic quidem flexus est Imperator ut accommodaret assensum, sed deos potissimum consulere statuit, misitque aruspicem ad Apollinem Milesium. Respondit ille ut divinæ religionis inimicus. Traductus est itaque à proposito. Et quoniam nec amicis nec Cæsari nec Apollini poterat reluctari, hanc moderationem tenere conatus est ut eam rem sine sanguine transigi juberet, cum Cæsar vivos cremari vellet qui sacrificio repugnassent.

XII. Inquiritur peragenda rei dies aptus, & felix, ac potissimum Terminalia deliguntur, quæ sunt ad septimum Kalendas Martias, ut quasi terminus imponeretur huic religioni. Ille dies primus leti primusque malorum causa fuit quæ & ipsis & orbi terrarum acciderunt. Qui dies cum illuxisset, agentibus consulatum senibus ambobus octavum & septimum, repente adhuc dubia luce ad Ecclesiam profectus cum ducibus & tribunis & rationalibus venit; & revulsis foribus, simulacrum Dei quæritur. Scripturæ repertæ incenduntur, datur omnibus præda. Rapitur, trepidatur, discurritur. Ipsi verò in speculis (in alto enim constituta Ecclesia ex palatio videbatur) diù inter se concertabant utrum ignem potius supponi oporteret. Vicit sententia Diocletianus, cavens ne magno incendio facto pars aliqua civitatis arderet. Nam multæ ac magnæ domus ab omni parte cingebant. Veniebant igitur prætoriani acie structa cum securibus & aliis ferramentis; & immissi undique, tamen illud editissimum paucis horis solo adæquarunt.

Virg. 4.
Æncid.

XIII. Postridie propositum est edictum quo cavebatur ut religionis illius homines carerent omni honore ac dignitate, tormentis subjecti essent ex

quocunque ordine aut gradu venirent, adversus eos omnes actio caleret, ipsi non de injuria, non de adulterio, non de rebus ablatis agere possent, libertatem denique ac vocem non haberent. Quod edictum quidam, etsi non rectè, magno tamen animo diripuit & conscidit, cum irridens diceret victorias Gothorum & Sarmatarum præpositas. Statimque productus, non modò extortus, sed etiam legitimè coctus, cum admirabili patientia postremò exustus est.

XIV. Sed Cæsar non contentus est edicti legibus. Aliter Diocletianum aggredi parat. Nam ut illum ad propositum crudelissimæ persecutionis impelleret, occultis ministris palatio subjecit incendium. Et cum pars quædam conflagrasset, Christiani arguebantur velut hostes publici, & cum ingenti invidia simul cum palatio Christianorum nomen ardebat. illos consilio cum eunuchis habito de extinguendis Principibus cogitasse, duos Imperatores domi suæ penè vivos esse combustos. Diocletianus verò, qui semper se volebat videri astutum & intelligentem, nihil potuit suspicari; sed ira inflammatus, excarnificari omnes suos protinus præcepit. Sedebat ipse, atque innocentes igne torreat. Item iudices universi, omnes denique qui erant in palatio magistri, data potestate torquebant. Erant certantes quis prior aliquid inveniret. Nihil usquam reperiebatur; quippe cum familiam Cæsaris nemo torqueret. Aderat ipse & instabat, nec patiebatur iram inconsiderati senis deflagrare. Sed quindecim diebus interjectis, aliud rursus incendium molitus est. Sed celerius animadvertum, nec tamen auctor apparuit. Tunc Cæsar medio hyemis profectioe parata prorupit, eodem die contestans fugere se ne vivus arderet.

XV. Furebat ergo Imperator jam non in domesticos tantùm, sed in omnes, & primam omnium filiam Valeriam conjugemque Priscam sacrificio

pollui coëgit. Potentissimi quondam eunuchi necati, per quos palatium & ipse antè constabat. Comprehensi Presbyteri ac ministri, & sine ulla probatione ad confessionem damnati, cum omnibus suis deducebantur. Omnis sexus & ætatis homines ad exustionem rapti. Nec singuli, quoniam tanta erat multitudo, & gregatim circumdato igni ambiebantur domestici, alligatis ad collum molaribus mari mergebantur. Nec minùs in ceterum populum persecutio violenter incubuit. Nam iudices per omnia templa dispersi, universos ad sacrificia cogeant. Pleni carceres erant. Tormentorum genera inaudita excogitabantur; & ne cui temerè jus diceretur, aræ in secretariis ac pro tribunali positæ, ut litigatores priùs sacrificarent, atque ita causas suas dicerent. sic ergo ad iudices tamquam ad deos adiretur. Et jam litteræ ad Maximianum atque Constantium commea-
verant ut eadem facerent. Eorum sententia in tantis rebus expectata non erat. Et quidem senex Maximianus libens paruit per Italiam, homo non adeo clemens. Nam Constantius, ne dissentire à majorum præceptis videretur, conventicula, id est parietes, qui restitui poterant, dirui passus est, verum autem Dei templum, quod est in hominibus, incolume servavit.

XVI. Vexabatur ergo universa terra, & præter Gallias, ab oriente usque ad occasum tres acerbissimæ bestiæ sæviebant. Non mihi si linguæ centum, oraque centum, ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas, omnia pœnarum percurrere nomina possem quæ iudices per provincias justis atque innocentibus intulerunt. Verùm quid opus est illa narrare, præcipuè tibi, Donate carissime, qui præter ceteros tempestatem turbidæ persecutionis expertus es? Nam cum incidisses in Flaccinum Præfectum, non pusillum homicidam,

Virgil. 6.
Æneid.

deinde in Hieroclem ex Vicario Præsidentem, qui auctor & consiliarius ad faciendam persecutionem fuit, postremò in Priscillianum successorem ejus, documentum omnibus invictæ fortitudinis præbuit. Novies enim tormentis cruciatibusque variis subjectus, novies adversarium gloriosa confessione vicisti. Novem præliis zabulum cum satellitibus suis debellasti, novem victorijs seculum cum suis terroribus triumphasti. Quàm jocundum illud spectaculum Deo fuit cum victorem te cerneret, non candidos equos, aut immanes elephantos, sed ipsos potissimum triumphatores curru tuo subjugantem? Hic est verus triumphus cum dominatores dominantur. Victi enim tua virtute ac subjugati sunt, quandoquidem nefanda jussione contempta, omnes apparatus ac terriculas tyrannicæ potestatis fide stabili & robore animi profligasti. Nihil adversus te verbera, nihil unguæ, nihil ignis, nihil ferrum, nihil varia tormentorum genera valuerunt. Adimere tibi fidem ac devotionem nulla vis potuit. Hoc est esse discipulum Dei, hoc est militem Christi, quem nullus hostis expugnet, nullus lupo de castris cælestibus rapiat, nullus laqueus inducat, nullus dolor vincat, nullus cruciatus affligat. Denique post illas novem gloriosissimas pugnas, quibus à te zabulus victus est, non est ausus ulterius congregi tecum, quem tot præliis expertus est non posse superari. Et cum tibi parata esset victrix corona, desijt amplius provocare, ne jam sumeres. quam licet non acceperis in præsentem, tamen integra tibi pro virtutibus tuis & meritis in regno Dei reservatur. Sed redeamus ad ordinem rerum.

XVII. Hoc igitur scelere perpetrato Diocletianus, cum jam felicitas ab eo recessisset, perrexit statim Romam, ut illic vicennialium diem celebra-

ret, qui erat futurus ad duodecimum Kalendas Decembres. Quibus solemnibus celebratis, cum libertatem populi Romani ferre non poterat, impatiens & æger animi prorupit ex urbe impendentibus Kalendis Ianuarijs, quibus illi nonus consulatus deferebatur. Tredecim dies tolerare non potuit ut Romæ potiùs quàm Ravennæ procederet Consul. Sed profectus hyeme, sæviente frigore, atque imbris verberatus, morbum levem ac perpetuum traxit; vexatúsque per omne iter, lectica plurimùm vehebatur. Sic æstate transacta, per circuitum ripæ strigæ Nicomediam venit, morbo jam gravi insurgente. Quodcunque se premi videret, prolatus est tamen ut circum quem fecerat dedicaret anno post vicennalia repleto. Deinde ita langore oppressus ut per omnes deos pro vita ejus rogaretur, donec Idibus Decembribus luctus repente in palatio, mœstitia & lacrymæ, iudicium trepidatio, & silentium. Tota civitate jam non modò mortuum sed etiam sepultum dicebant, cum repente manè postridie pervagari fama quòd viveret, domesticorum ac iudicum vultus alacritate mutari. Non defuerunt qui suspicarentur celari mortem ejus donec Cæsar veniret, ne quid fortè à militibus novaretur. Quæ suspicio tantum valuit ut nemo crederet eum vivere nisi Kalendis Martijs prodisset, vix agnoscendus, quippe qui anno ferè toto agritudine tabuisset. Et ille Idibus Decembribus morte sopitus animam receperat, nec tamen totam. Demens enim factus est, ita ut certis horis insaniret, certis resipisceret.

XVIII. Nec multis post diebus Cæsar advenit, non ut patri gratularetur, sed ut eum cogeret imperio cedere. Iam conflixerat nuper Maximiano sene, eumque terruerat injecto armorum civilium metu. Aggressus est ergo Diocletianum, primùm molliter

& amicè, jam senem esse dicens, jam minùs validum & administrandæ rei publicæ inhabilem, debere illum requiescere post labores. Simul & exemplum Nervæ proferebat, qui imperium Trajano tradidisset. Ille verò aiebat ei indecens esse si post tantam sublimis fastigij claritatem in humilis vitæ tenebras decidisset, & minùs tutum, quòd in tam longo imperio multorum sibi odia quæsisset. Nerva verò uno anno imperante, cùm pondus & curam tantarum rerum vel ætate vel insolentia ferre non quiret, abjecisse gubernaculum rei publicæ, atque ad privatam vitam redisse, in qua consenuerat. Verùm si nomen Imperatoris cuperet adipisci, impedimento nihil esse quo minùs omnes Augusti nuncuparentur. At ille, qui orbem totum jam ipse inhiaverat, cùm inde sibi aut nihil præter nomen aut multum videbat accedere, respondit debere ipsius dispositionem in perpetuum conservari, ut duo sint in re publica majores, qui summam rerum teneant, item duo minores, qui sint adjumento. inter duos facilè posse concordiam servari, inter quatuor pares nullo modo. Si ipse cedere noluisset, se sibi consulturum, ne ampliùs minor & extremus esset. Iam fluxisse annos quindecim in Illyricum vel ad ripam Danuvij relegatus cum gentibus barbaris luctaret, cùm alij intra laxiores & quietiores terras delicatè imperarent. His auditis senex languidus, qui jam Maximiani senis litteras acceperat scribentis quæcunque locutus fuisset, & didicerat augeri ab eo exercitum, lacrymabundus, Fiat, inquit, si hoc placet. Supererat ut communi consilio omnium Cæsares legerentur. Quid opus est consilio, cùm sit necesse illis duobus placere quicquid nos fecerimus. Ita planè. Nam illorum filios nuncupari necesse est. Erat autem Maximiano [filius] Maxentius, hujus ipsius Maximiani gener, homo perniciosæ ac malæ mentis, adeo superbus & contumax ut neque patrem
neque

neque socerum solitus sit adorare. Et idcirco utri-
 que invisus fuit. Constantio quoque filius erat Con-
 stantinus, sanctissimus adolescens, & illo fastigio
 dignissimus, qui insigni & decore habitu corporis,
 & industria militari, & probis moribus, & comita-
 te singulari, à militibus amaretur, à privatis & op-
 taretur. Eratque tunc præsens, jampridem à Dio-
 cletiano factus Tribunus ordinis primi. Quid ergo
 fiet? Ille, inquit, dignus non est. Qui enim me
 privatus contempsit, quid faciet cùm imperium ac-
 ceperit? Hic verò & amabilis est & ita imperaturus
 ut patre suo melior & clementior judicetur. Ita fiet
 ut ego non possim facere quæ velim. Eos igitur oportet
 nuncupari qui sint in mea potestate, qui timeant,
 qui nihil faciant nisi meo jussu. Quos ergo faciemus?
 Severum, inquit. Illumne saltatorem, temulen-
 tum, ebriosum, cui nox pro die & dies pro nocte?
 Dignus, inquit, quoniam militibus fideliter præ-
 buit, & eum misi ad Maximianum, ut ab eo indua-
 tur. Esto. Alterum quem dabis? Hunc, inquit,
 ostendens Daiam adulescentem quendam semibarba-
 rum, quem recens jussérat Maximinum vocari de
 suo nomine. Iam & ipsi Diocletianus nomen ex
 parte mutaverat hominis causa, quia Maximianus
 fidem summa religione præstabat. Quis est hic quem
 mihi offers? Meus, inquit, affinis. At ille geme-
 bundus, Non, inquit, eos homines mihi das qui-
 bus tutela rei publicæ committi possit. Probavi eos,
 inquit. Tu videris, qui regimen imperij suscepturus
 es. Ego satis laboravi & providi quemadmodum me
 imperante res publica staret incolumis. Si quid ac-
 cesserit adversi, mea culpa non erit.

XIX. Cùm hæc essent constituta, proceditur
 Kalendis Maiis. Constantinum omnes intuebantur.
 Nulla erat dubitatio. Milites qui aderant, & prio-
 res militum electi & acciti ex legionibus, in hunc

unum intenti gaudebant, optabant, & vota faciebant. Erat locus altus extra civitatem ad milia ferè tria, in cujus summo Maximianus ipse purpuram sumpserat; & ibi columna fuerat erecta cum Iovis signo. Eò pergitur. Concio militum convocatur. Inquit senex cum lacrymis, alloquitur milites se invalidum esse, requiem post labores petere, imperium validioribus tradere, alios Cæsares subrogare. Summa omnium expectatio quid afferret. Tunc repente pronuntiat Severum & Maximinum Cæsares. Obstupefunt omnes in tribunali. Constantinus altabat susum. sciscitari inter se num Constantini immutatum nomen esset, cum in conspectu omnium Maximianus manum retrorsum extendens protraxit à tergo Daïam, Constantino repulso, & exuto vestem privatam, constituit in medium. Mirari omnes qui esset, unde esset. Nemo tamen reclamare ausus est, cunctis insperatæ novitate rei turbatis. Huic purpuram Diocletianus iniecit suam, qua se exuit, & Diocles iterum factus est. Tum descenditur; & rheda per civitatem veteranus Rex foras exportatur, in patriamque dimittitur. Daïa verò sublatus nuper à pecoribus & silvis, statim scutarius, continuo Protector, mox Tribunus, postridie Cæsar, accepit orientem calcandum & conterendum, quippe qui neque militiam neque rem publicam sciret, jam non pecorum sed militum pastor.

XX. Maximianus, postquam senibus expulsis quod voluit & fecit, se jam solum totius orbis dominum esse ferebat. Nam Constantium, quamvis priorem nominari esset necesse, contemnebat, quod & natura mitis esset & valitudine corporis impeditus. Hunc sperabat brevi obiturum; & si non obisset, vel invitum exuere facile videbatur. Quid enim faceret si à tribus cogereetur imperium deponere? Habebat ipse Licinium veteris contubernij amicum & à

prima militia familiarem, cujus consiliis ad omnia regenda utebatur. Sed eum Cæsarem facere noluit, ne filium nominaret, ut postea in Constantij locum nuncuparet Augustum atque fratrem, tunc verò ipse principatum teneret, ac pro arbitrio suo debacchatus in orbem terræ vicennalia celebraret, ac substituto Cæsare filio suo, qui tunc erat novennis, & ipse deponeret, ita cùm imperij summam tenerent Licinius ac Severus, & secundum Cæsarem nomen Maximinus & Candidianus, inexpugnabili muro circumseptus securam & tranquillam degeret senectutem. Hoc consilia ei ostendebant. Sed Deus, quem sibi fecit infestum, cuncta illius cogitata dissolvit.

XXI. Adeptus igitur maximam potestatem, ad vexandum orbem quem sibi patefecerat animum intendit. Nam post devictos Persas, quorum hic ritus, hic mos est ut Regibus suis in servitium se addicant, & Reges populo suo tanquam familia utantur, hunc morem nefarius homo in Romanam terram voluit inducere, quem ex illo tempore victoriæ sine pudore laudabat. Et quia id apertè jubere non poterat, sic agebat ut & ipse libertatem hominibus auferret. In primis honores ademit. Torquebantur ab eo non modò decuriones, sed primores etiam civitatum egregij ac perfectissimi viri. Et quidem in causis levibus atque civilibus, si morte digni viderentur, cruces stabant. Sin minùs, compedes parati. Matresfamilias ingenuæ ac nobiles in gynecæum rapiabantur. Si quis esset verberandus, defixi in stabulo pali quatuor stabant, ad quos nullus unquam servus distendi solebat. Quid lusorium vel delicias ejus referam? Habebat urfos ferociæ ac magnitudinis suæ simillimos, quos toto imperij sui tempore elegerat. Quotiens delectari libuerat, horum aliquem adferri nominatim jubebat. His homines non planè comedendi sed obsorbendi objectabantur:

quorum artus cum dissiparentur, ridebat suavissime; nec unquam sine humano cruore canabat. Dignitatem non habentibus poena ignis fuit, & exilij primo adversus Christianos permiserat, datis legibus ut post tormenta damnati lentis ignibus urerentur. Qui cum deligati fuissent, subdebatur primo pedibus lenis flamma tamdiu donec callum solorum contractum igni ab ossibus revelleretur. Deinde incensae faeces & extinctae admovebantur singulis membris, ita ut locus nullus in corpore relinqueretur intactus. Et inter haec suffundebatur facies aqua frigida, & os humore abluebatur, ne arescentibus siccitate faucibus cito spiritus redderetur. quod postremo accidebat. tunc per multum diem decocta omni cute, vis ignis ad intima viscera penetrasset. Hinc rogo facto cremabantur. Corpora jam cremata, lecta ossa & in pulverem comminuta jactabantur in flumine ac mare.

XXII. Quae igitur in Christianis excrucian-
dis didicerat, consuetudine ipsa in omnes exercebat. Nulla poena penes eum levis, non insulae, non carceres, non metalla, sed ignis, crux, ferae, in illo erant cotidiana & facilia. Domestici & administratores lancea emendabantur. In causa capitis animadversio gladii admodum paucis quasi beneficij [loco] deferebatur, qui ob merita vetera impetraverant bonam mortem. Iam illa his levia fuerant. Eloquentia extincta, causidici sublatti, jureconsulti aut relegati aut necati. Litterae autem inter malas artes habitae; & qui eas noverant, pro inimicis hostibusque protriti & execrati. Licentia rerum omnium, solutis legibus, adsumpta & iudicibus data. Iudices militares humanitatis litterarum rudes, sine adfessoribus in provincias immissi.

XXIII. At verò illud publicae calamitatis &

communis luctus omnium fuit, census in provincias & civitates semel missus, censitoribus ubique diffusis & omnia exagitantibus, hostilis tumultus & captivitatis horrendæ species erant. Agri glebatim metiebantur, vites & arbores numerabantur, animalia omnis generis scribebantur, hominum capita notabantur, in civitatibus urbanæ ac rusticæ plebes adunatæ, foras omnia gregibus familiarum referta, unusquisque cum liberis cum servis aderant, tormenta ac verbera personabant, filij adversus parentes suspendebantur, fidelissimi quique servi contra dominos vexabantur, uxores adversus maritos. Si omnia defecerant, ipsi contra se torquebantur; & cum dolor vicerat, adscribebantur quæ non habebantur. Nulla ætatis, validitudinis excusatio. Ægri & debiles deferebantur, æstimabantur ætates singulorum; parvulis adiciebantur anni, senibus detrahebantur. Luctu & mœstitia plena omnia. Quæ veteres adversus victos jure belli fecerant, & ille adversus Romanos Romanisque subjectos facere ausus est, quia parentes ejus censui subjugati fuerant quem Trajanus Dacis assidue rebellantibus pœnæ gratia victor imposuit. Post hoc pecuniæ pro capitibus pendebantur, & merces pro vita dabatur. Non tamen hisdem censitoribus fides habebatur; sed alij super alios mittebantur, tamquam plura inventuri. Et duplicabatur semper illis non inventientibus, sed ut libuit addentibus, ne frustra missi viderentur. Interea minuebantur animalia, & mortales obibant, & nihil minus solvebantur tributa pro mortuis, ut nec vivere jam nec mori saltim gratis liceret. Mendici supererant soli, à quibus nihil exigi posset, quos ab omni genere injurietatis miseria & infelicitas fecerat. Atquin homo impius misertus est illis ut non egerent. Congregari omnes jussit, & exportatos

naviculis in mare mergi. Adeo hominem misericordem, qui providerit ne quis illo imperante miser esset. Ita dum cavit ne quis simulatione mendicitatis censum subterfugiat, multitudinem virorum miserorum contra omne jus humanitatis occidit.

XXIV. Iam propinquavit illi iudicium Dei, secutumque tempus est quo res ejus dilabi ac fluere cœperunt. Nondum animum intenderat ad everendum pellendumve Constantium, dum est occupatus his rebus quas superius exposui, & expectabat obitum ejus. sed tam celeriter non putabat obiturum. Qui cùm graviter laboraret, miserat litteras ut filium suum Constantinum remitteret sibi videndum, quem jamdudum [frustra repetierat.] Ille verò nihil minùs volebat. Nam & in infidijs sæpe juvenem adpetiverat, quia palam nihil audebat, ne contra se arma civilia & , quod maximè verebatur, odia militum concitaret. Sub obtentu exercitij ac lusus feris illum objecerat. Sed frustra, quoniam Dei manus hominem protegebat, qui illum de manibus ejus liberavit in ipso cardine. Namque sæpius, cùm jam diù necare non posset, dedit illi sigillum inclinante jam die, præcepitque ut postridie manè acceptis mandatis proficisceretur, vel ipse illum occasione aliqua retentaturus, vel præmissurus litteras ut à Severo teneretur. Quæ cùm ille prospiceret, quiescente jam Imperatore post cœnam properavit exire; sublatisque per mansiones multas omnibus equis publicis, evolavit. Postridie Imperator, cùm consultò ad medium diem usque dormisset, vocari eum jubet. Dicitur ei post cœnam statim profectus. Indignari ac fremere cœpit. Poscebat equos publicos, ut eum retrahi faceret. Nudatus ei cursus publicus nuntiatur. Vix lacrymas tenebat. At ille incredibili celeritate usus,

pervenit ad patrem jam deficientem, qui ei militibus commendato imperium per manus tradidit; atque ita in lecto suo requiem vitæ, sicut optabat, accepit. Suscepto imperio Constantinus Augustus nihil egit priùs quàm Christianos cultui ac Deo suo reddere. Hæc fuit prima ejus sanctio sanctæ religionis restituta.

XXV. Paucis post diebus laureata imago ejus adlata est ad malam bestiam. Deliberavit diù an susciperet. In eo penè res fuit ut illam & ipsum qui attulerat exureret, nisi eum amici ab illo furore flexissent, admonentes eum periculi, quòd universi milites, quibus invitis ignoti Cæsares erant facti, suscepturi Constantinum fuissent, atque ad eum concursuri alacritate summa, si venisset armatus. Suscepit itaque imaginem admodum invitus, atque ipsi purpuram inisit, ut ultrò ascivisse illum in societatem videretur. Iam turbatæ rationes ejus fuerant, nec poterat alterum extra numerum nuncupare, ut voluerat. Sed illud excogitavit, ut Severum, qui erat ætate maturior, Augustum nuncuparet, Constantinum verò non Imperatorem, sicut erat factus, sed Cæsarem cum Maximino appellari juberet, ut eum de secundo loco reiceret in quartum.

XXVI. Compositæ ei res quodam modo jam videbantur, cùm subito illi alius terror adlatus est, generum ipsius Maxentium Romæ factum Imperatorem. Cujus motus hæc fuit causa. Cùm statuisset censibus institutis orbem terræ devorare, ad hanc usque profiluit insaniam ut ab hac captivitate ne populum quidem Romanum fieri vellet immunem. Ordinabantur jam censitores qui Romam missi describerent plebem. Eodem ferè tempore castra quoque prætoria sustulerat. Itaque milites pauci qui Romæ in castris relictæ erant, opportu-

nitatem nacti, occisis quibusdam iudicibus, non invito populo, qui erat concitatus, Maxentium purpuram induerant. Quo nuntio allato, aliquantum rei novitate turbatus est, nec tamen nimium territus. Et oderat hominem, & tres Cæsares facere non poterat. Satis visum est semel fecisse quod noluit. Severum arcessit, hortatur ad recipiendum imperium, mittit eum cum exercitu Maximiani ad expugnandum Maxentium, & mittit Romam, in qua milites illi summis delitijs sapissime excepti non modò salvam esse illam urbem sed ibi vivere optarent. Maxentius tanti facinoris sibi conscius, licet jure hereditatis paternos milites traducere ad se posset, cogitans tamen fieri posse ut Maximianus focer idipsum metuens Severum in Illyrico relinqueret, atque ipse cum suo exercitu ad se oppugnandum veniret, quærebat quatenus se à periculo impendente muniret. Patri suo post depositum imperium in Campania moranti purpuram mittit, & bis Augustum nominat. Ille verò & rerum novarum cupidus, & qui deposuerat invitus, libenter arripuit. Severus interim vadit, & ad muros urbis armatus accedit. Statim milites sublatis signis abeunt, & se contra quem venerant tradunt. Quid restabat deserto nisi fuga? Sed occurrebat jam resumpto imperio Maximianus, cujus adventu Ravennam confugit, ibique se cum paucis militibus inclusit. Qui cum videret futurum ut Maximiano traderetur, dedit sese ipse, vestemque & purpuram eidem à quo acceperat reddidit. Quo facto, nihil aliud impetravit nisi bonam mortem. Nam venis ei incisis, leniter mori coactus est. ab hoc capite suos persequi.

XXVII. Herculus verò cum Maximiani nosset insaniam, cogitare cœpit illum audita nece Severi, inflammatum ira, cum exercitu esse venturum,

& fortasse adjuncto Maximiano ac duplicatis copijs, quibus resisti nullo modo posset, urbe munita & rebus ceptis inimicis diligenter instruens, proficiscitur in Galliam, ut Constantinum partibus suis conciliaret suæ minoris filiae nuptiis. Ille interea coacto exercitu invadit Italiam, ad urbem accedit, senatum extincturus, populum trucidaturus. Verùm clausa & munita omnia offendit. Nulla erat spes intrumpendi, oppugnatio difficilis, ad circumfrendenda mœnia non satis copiarum; quippe qui nunquam viderat Romam, æstimaretque illam non multò esse majorem quàm quas noverat civitates. Tunc quædam legiones detestantes scelus quòd focer generum oppugnaret, & quòd Romani milites Romam, translatis signis imperium reliquerunt. Et jam ceteri milites nutabant, cùm ille fracta superbia dimissisque animis, Severi exitum metuens, ad pedes militum provolutus orabat ne hosti traderetur, donec promissis ingentibus felix animus quorum & retro signa convertit ac fugam trepidus capeffivit; in qua opprimi facillimè potuit, si cum paucis quispiam sequeretur. Quod cùm timeret, dedit militibus potestatem ut dispersi quàm latissimè diriperent omnia vel corrumpere; ut si quis insequi voluisset, utensilia non haberet. Vastata est igitur ea pars Italiae quò pestiferum illud agmen incessit, expilata omnia, mulieres corruptæ, virgines violatæ, extorti parentes & mariti ut filias, ut conjuges, ut opes suas proderent. Abactæ tamquam de barbaris prædæ pecorum ac junentorum. Hoc modo se ad sedes suas recepit, cùm Romanus quondam Imperator, nunc populator Italiae, hostiliter universa vexasset. Olim quidem ille, ut nomen Imperatoris acceperat, hostem se Romani nominis erat professus; cujus titulum immutari volebat, ut non Romanum imperium, sed Daciscum cognominaretur.

XXVIII. Post hujus fugam, cum se Maximianus alter à Gallia recepisset, habebat imperium commune cum filio. Sed juveni magis parebatur quam seni, quippe cum prior & major filij potestas, qui etiam patri reddiderat imperium. Ferebat iniquo animo senex quod non posset liberè facere quod vellet, & filio suo puerili æmulatione invidabat. Cogitabat ergo expellere adolescentem, ut sibi sua vindicaret. Quod facile videbatur, quia milites erant qui Severum reliquerant. Advocavit populum ac milites, quasi concionem de præsentibus reipublicæ malis habiturus. De quibus cum multa dixisset, convertit ad filium manus, & illum esse dicens auctorem malorum, illum principem calamitatum quas res publica sustineret, diripuit ab humeris ejus purpuram. Exfusus ille, præcipitem se de tribunali dedit, & à militibus exceptus est. Quorum ira & clamore perturbatus est senex impius, & ab urbe Roma tamquam superbus alter exactus est.

XXIX. Rediens rursus in Gallias, ubi aliquantulum moratus est, profectus ad hostem filij sui Maximianum, quasi ut de componendo reipublicæ statu cum eo disputaret, re autem vera ut illum per occasionem reconciliationis occideret ac regnum ejus teneret, exclusus à suo, quocumque venisset. Aderat ibi Diocles à genero nuper accitus, ut quod antè non fecerat, præsentè illo imperium Licinio daret, substituto in Severi loco. Itaque fit utroque præsentè. Sic uno tempore sex fuerunt. Quare impeditis consilijs senex Maximianus tertiam quoque fugam moliebatur, redit in Galliam plenus malæ contagionis ac sceleris, ut Constantinum Imperatorem generum suum, generi filium, dolo malo circumveniret; & ut posset fallere, deponit regiam vestem. Francorum gens in armis erat.

Persuadet nihil suspicanti ne omnem secum exerci-
 tum duceret, paucis militibus posse barbaros de-
 bellari, ut & ipse haberet exercitum quem occupa-
 ret, & ille opprimi posset ob militum paucitatem.
 Credit adolescens, ut perito ac seni, paret ut so-
 cero, proficiscitur relicta militum parte majore. Ille
 paucis diebus expectatis, cum jam Constantinum
 æstimaret intrasse fines barbarorum, repentè pur-
 puram sumit, thesauros invadit, donat ut solet lar-
 gè, fingit de Constantino quæ in ipsum protinus
 reciderunt. Imperatori properè quæ gesta sunt nun-
 tiantur. Admirabili celeritate cum exercitu revolat.
 Opprimitur homo ex improvise, nondum satis in-
 structus; milites ad Imperatorem suum redeunt.
 Occupaverat Massiliam, & portas obseraverat. Ac-
 cedit propiùs Imperator, & in muro adstantem allo-
 quitur, non asperè, nec hostiliter; sed rogat quid
 sibi voluisset, quid ei defuisset, cur faceret quod ip-
 sum præcipuè non deceret. Ille verò ingerebat ma-
 ledicta de muris. Tum subito à tergo ejus portæ
 referantur, milites recipiuntur. Adtrahitur ad Im-
 peratorem rebellis Imperator, pater impius, socer
 perfidus. Audit scelera quæ fecit, detrahitur eive-
 stis, & increpito vita donatur.

XXX. Sic amisso Imperatoris ac soceri honore,
 humilitatis impatiens, alias rursus infidias machina-
 tus est. Quia semel abiit impune, vocat filiam Fau-
 stam, eamque nunc precibus nunc blandimentis
 sollicitat ad prodicionem mariti, alium digniorem vi-
 ram pollicetur, petit cubiculum patens relinquere &
 negligentius custodiri sinat. Pollicetur illa factu-
 ram, & refert protinus ad maritum. Componitur
 scena qua manifestò facinus teneretur. Supponitur
 quidam vilis eunuchus, qui pro Imperatore moria-
 tur. Surgit ille nocte intempesta, videt omnia infi-
 diis opportuna. Rari excubitores erant, & ij qui-

dem longiùs; quibus tamen dicit vidisse somnium quod filio suo narrare vellet. Ingreditur armatus, & spadone obruncato, profiliit gloriabundus, ac profiteretur quod admiserit. Repentè se ex altera parte Constantinus ostendit cum globo armatorum. Profertur è cubiculo cadaver occisi, hæret manifestarius homicida, & mutus stupet quasi dura filex aut stet Marpesia cautis, impietatis ac sceleris increpatur. Postremò datur ei potestas liberæ mortis, ac nodum informis leti trabe nectit ab alta. Ita ille Romani nominis maximus Imperator, qui per longum temporis intervallum cum ingenti gloria viginti annorum vota celebravit, eliso & fracto superbissimo gutture, vitam detestabilem turpi & ignominiosa morte finivit.

XXXI. Ab hoc Deus, religionis ac populi sui vindex, oculos ad Maximianum alterum transtulit, nefandæ persecutionis auctorem, ut in eo etiam vim majestatis ostenderet. Iam de agendis & ipse vicennialibus cogitabat, . . . qui jamdudum provincias affligerat auri argentique indictionibus factis, quæ promiserat redderet, etiam in nomine vicennialium securam alteram afflixit. Qua vexatione generis humani exactio celebrata sit, maximè rei annonariæ, quis enarrare dignè potest? Officiorum omnium milites, vel potiùs carnifices, singulis adhærebant, cui priùs satisfaceret incertum, veniam non habentibus nullas abstinendi multiplicis cruciatus, nisi exhiberetur statim quod non erat, multis custodiis circumsepto nulla respirandi facultas, nullo tempore anni vel exigua requies, frequens super hisdem hominibus vel ipsis iudicibus vel militibus iudicum pugna, nulla area sine exactore, nulla vindemia sine custode, nihil ad victum laborantibus relictum. Quæ quàm tolerabilia sint, eripi à labore hominum cibos labore quæstos, tamen tolerabile aliquo modo

Virgil. 6.
Æncid.

Idem lib. 12.

vel spe futurorum. Quid vestis omnis generis, quid aurum, quid argentum? Nonne hæc necesse est ex venditis fructibus comparari? Vnde igitur hoc, ô dementissime tyranne, præstabo, cum omnes fructus auferas, universa nascentia violenter eripias? Quis ergo non bonis suis everfus est ut opes quæ sub imperio ejus fuerunt conraderentur ad votum quod non erat celebraturus?

XXXII. Nuncupato igitur Licinio Imperatore, Maximinus iratus, nec Cæsarem se nec tertio loco nominari volebat. Mittit ergo ad eum sæpe legatos, orat sibi pareat, dispositionem suam servet, cedat ætati, & honorem deferat canis. At ille tollit audaciùs cornua, & præscriptione temporis pugnat se priorem esse debere qui prior sumpserit purpuram, preces ejus & mandata contempsit. Dolet bestia & mugit quòd eum ideo ignobilem fecisset Cæsarem ut sibi obsequens esset, is tamen tanti beneficii sui oblitus, voluntati ac precibus suis impiè repugnaret. Victus contumacia, tollit Cæsarem nomen, & se Liciniumque Augustos appellat, Maxentium & Constantinum filios Augustorum. Maximinus postmodum scribit quasi nuntians in campo Martio proximè celebrato Augustum se ab exercitu nuncupatum. Recepit ille mæstus ac dolens, & universos quatuor Imperatores jubet numerari.

XXXIII. Iam decimus & octavus annus agebatur cum percussit eum Deus insanabili plaga. Nascitur ei ulcus malum in inferiori parte genitalium, serpitque latiùs. Medici secant, curant. Sed inductam jam cicatricem scindit vulnus, & rupta vena, fluit sanguis usque ad periculum mortis. Vix tamen cruor sistitur. Nova ex integro cura. Tamen perducitur ad cicatricem. Rursus levi corporis m..... vulneratus, plus sanguinis quàm antè decurrit. Albescit ipse, atque absumptis viribus tenuatur; &

tunc quidem rivus cruoris inhibetur. Incipit vulnus non sentire medicinam, proxima quæque cancer invadit, & quanto magis circum secatur, latius sævit; quanto curatur, increscit. Cessere magistri Phyllides, Cirona, Metonius, Melamphius. Undique Medici nobiles trahuntur. Nihil humanæ manus promovent. Confugitur ad idola. Apollo & Asclepius orantur, remedium flagitatur. Dat Apollo curam. Malum multò pejus augetur. Iam non longè perniciès aberat, & inferiora omnia corripuerat. Computrescunt forinsecus viscera, & in tabem sedes tota dilabitur. Non desinunt tamen infelices Medici, vel sine spe vincendi mali, fovere, curare. Repercussis medullis, malum recidit introrsus, & interna comprehendit, vermes intus creantur. Odoritatè non modò per palatium, sed totam civitatem pervadit. Nec mirùm, cum jam confusi essent exitus stercoris & urinæ. Comestus à vermibus, & in putredinem corpus cum intolerandis doloribus solvitur. Clamores simul horrendos ad sidera tollit, quales mugitus fingit faucibus taurus. Apponebantur ad sedem fluentem cocta & calida animalia, ut vermiculos eliceret calor. Queis resolutis, inæstimabile scatebat examen; & tamen multò majorem copiam tabescendorum viscerum perniciès secunda generaverat. Iam diverso malo partes corporis amiserant speciem. Superior usque ad vulnus aruerat, & miserabili macie cutis lurida longè inter ossa confederat. Inferior, sine ulla pedum forma, in utrumque modum inflata discreverat. Et hæc facta sunt per annum perpetuum, cum tandem malis domitus Deum coactus est confiteri, novi doloris urgentis per intervalla exclamat se restitutum Dei templum, fatisque pro scelere facturum. Et jam deficiens edictum misit hujusmodi.

XXXIV. *Inter cetera quæ pro reipublica semper*

Virgil. 2.
Æneid.

commodis atque utilitate disponimus, nos quidem volueramus antehac iuxta leges veteres & publicam disciplinam Romanorum cuncta corrigere atque id providere ut etiam Christiani, qui parentum suorum reliquerant sectam, ad bonas mentes redirent. Siquidem quadam ratione tanta eosdem Christianos voluntas invasisset & tanta stultitia occupasset ut non illa veterum instituta sequerentur quæ forsitan primi parentes eorundem constituerant, sed pro arbitrio suo atque ut hisdem erat libitum, ita sibi met leges facerent quas observarent, & per diversa varios populos congregarent. Denique cum ejusmodi nostra jussio extitisset ut ad veterum se instituta conferrent, multi periculo subjugati, multi etiam deturbati sunt; atque cum plurimi in proposito perseverarent, ac videremus nec dijs eosdem cultum ac religionem debitam exhibere, nec Christianorum Deum observare, contemplationem mitissima nostræ clementiæ intuentes & consuetudinem sempiternam qua solemus cunctis hominibus veniam indulgere, promptissimam in his quoque indulgentiam nostram credidimus porrigendam, ut denuo sint Christiani & conventicula sua componant, ita ut ne quid contra disciplinam agant. Alia autem epistola iudicibus significaturi sumus quid debeant observare. Vnde iuxta hanc indulgentiam nostram debebunt Deum suum orare pro salute nostra & rei publicæ ac suæ, ut undique versum res publica perstet incolumis, & securi vivere in sedibus suis possint.

XXXV. Hoc edictum proponitur Nicodemie pridie Kalendas Maias, ipso octies & Maximino iterum Consulibus. Tunc apertis carceribus, Donate carissime, cum ceteris confessoribus è custodia liberatus es, cum tibi carcer sex annis pro domicilio fuerit. Nec tamen ille hoc facto veniam sceleris accepit à Deo; sed post dies paucos, commendatis

Licinio conjuge sua & filio atque in manu traditis, cum jam totius corporis membra defluerent, horrenda tabe consumptus est. Idque cognitum Nicomediæ mensis ejusdem, cum futura essent vicennalia Kalendis Martiis impendentibus.

XXXVI. Quo nuntio Maximinus audito, dispositis ab oriente cursibus pervolavit ut provincias occuparet, ac Licinio morante, omnia sibi usque ad fretum Chalcedonium vindicaret. Ingressusque Bithyniam, quò sibi ad præsens favorem conciliaret, cum magna omnium lætitia sustollit censum. Discordia inter ambos Imperatores, ac penè bellum. Diversas ripas armati tenebant. Sed conditionibus certis pax & amicitia componitur, & in ipso freto fœdus fit, ac dexteræ copulantur. Redit ille securus, & fit qualis in Syria & in Ægypto fuit. In primis indulgentiam Christianis communi tutelò datam tollit, subornatis legationibus civitatum quæ peterent ne intra civitates suas Christianis conventicula extruere liceret, ut quasi coactus & impulsus facere videretur quod erat sponte factururus. Quibus annuens, novo more sacerdotes maximos per singulas civitates singulos ex primoribus fecit, qui & sacrificia per omnes deos suos cotidie facerent, & veterum sacerdotum ministerio subnixi darent operam [ut] Christiani neque fabricarent neque publicè aut privatim colerent, sed comprehensos suo jure ad sacrificia cogèrent vel iudicibus offerrent. Parumque hoc fuit, nisi etiam provinciis ex altiore dignitatis gradu singulos quasi Pontifices superponeret, & eos utrosque candidis chlamydibus ornatos jussit incedere. Facere autem parabat quæ in orientis partibus fecerat. Nam cum clementiam specie tenus profiteretur, occidi servos Dei vetuit, debilitari jussit. Itaque confessoribus effodiebantur oculi, amputabantur manus, pedes detruncabantur, nares vel auriculæ defecabantur.

XXXVII.

XXXVII. Hæcille moliens, Constantini literis deterretur. Dissimulavit ergo. Et tamen si quis inciderat, mari occultè mergebatur. Consuetudinem quoque suam non intermisit ut in palatio per singulos dies sacrificaretur. Et hoc primus invenerat ut animalia omnia quibus vescebatur, non à coquis, sed à sacerdotibus ad aras immolarentur, nihilque prorsùs mensæ apponeretur nisi aut delibatum aut sacrificatum aut perfusum mero; ut quisquis ad cœnam vocatus esset, inquinatus inde atque impurus exiret. In ceteris quoque magistri sui similis. Nam si quid reliqui vel Diocles vel Maximianus reliquerunt, hic abrasit, sine ullo pudore auferens omnia. Itaque horrea privatorum claudebantur, apothecæ obsignabantur, debita in futuros annos exigebantur. Hinc fames agris [non] ferentibus, hinc caritas inaudita. Armentorum ac pecorum greges ex agris rapiebantur ad sacrificia cotidiana, quibus eos adeo corruerat ut aspernarentur annonam, & effundebant passim sine delectu, sine modo, cùm lites universos, quorum numerus ingens erat, pretiosis vestibus & aureis nummis expungerent, gregariis & tyronibus argentum daret, barbaros omni genere largitionis honoraret. Nam quòd viventium bona vel auferebat, vel dono suis dabat, [prout] quisque petierat aliena, nescio an agendas illi fuisse gratias putem quòd more clementium latronum incruenta spolia detrahebat.

XXXVIII. Illud verò capitale & supra omnes qui fuerunt corrumperendi cupiditas, quid dicam nescio, nisi cœca & effrenata, & tamen his verbis exprimere pro indignatione sua non potest. Vincit officium linguæ sceleris magnitudo. Eunuchi, lenones, scrutabantur omnia. Vbicunque liberalior facies erat, secedendum patribus ac maritis fuit. Detrahebantur nòbilibus feminis vestes, itemque virginibus,

& per singulos artus inspiciebantur, ne qua pars corporis regio cubili esset indigna. Si qua detractaverat, in aqua necabatur, tamquam majestatis crimen esset. Sub illo adultero aliqui constupratis uxoribus, quas ob castitatem ac fidem carissimas habebant, cum dolorem ferre non possent, se ipsos etiam necaverunt. Sub hoc ministro pudicitiae integritas nulla, nisi ubi barbaram libidinem deformitas insignis arcebat. Postremo hunc jam induxerat morem ut nemo uxorem sine permissu ejus duceret, ut ipse in omnibus nuptiis prægustator esset. Ingenuas virgines immixtas servis suis donabat uxores. Sed & Comites ejus sub tali Principe imitabatur suorum cubilia impune violabant. Quis enim vindicaret? Mediocrium verò filias ut cuique libuerat rapiebat. Primariæ, quæ rapi non poterant, in beneficiis petebantur; nec recusari licebat, subscribente Imperatore, quin aut pereundum esset, aut habendus gener aliquis barbarus. Nam ferè nullus stipator in latere ei nisi ex gente eorum qui à Gothis tempore vicennialium terris suis pulsi, Maximiano se tradiderunt, malo generis humani, ut illi barbaram servitutem fugientes, in Romanos dominarentur. His satellitibus & protectoribus cinctus orientem ludibrio habuit.

XXXIX. Denique cum libidinibus suis hanc legem dedisset ut fas putaret quicquid concupisset, ne ab Augusta quidem, quam nuper appellaverat matrem, potuit temperare. Venerat post obitum Maximiani ad eum Valeria, cum se putaret in partibus ejus tutius moraturam, eo maximè quòd habebat uxorem. Sed animal nefarium protinus inardescit. Adhuc in atris vestibus erat mulier, nondum luctus tempore impleto. Legatis præmissis in matrimonio postulat, ejecturus uxorem si impetrasset. Respondit illa liberè quæ sola poterat; primò non

posse de nuptiis in illo ferali habitu agere, tepidis adhuc cineribus mariti sui patris ejus; deinde illum impiè facere quòd sibi fidam conjugem repudiet, idem utique facturus & sibi; postremò, nefas esse illius nominis ac loci feminam sine more, sine exemplo, maritum alterum experiri. Nuntiatur homini quid esset ausa. Libido in iram furoremque convertitur. Statim mulierem proscrit, bona ejus rapit, aufert comites, spadones in tormentis necat, ipsam cum matre in exilium relegat, nec in locum certum, sed huc atque illuc præcipitem cum ludibrio exturbat, & amicas ejus afficto adulterio damnat.

XL. Erat clarissima femina cui ex filiis juvenibus jam nepotes erant. Hanc Valeria tamquam matrem alteram diligebat, cujus consilio negatam sibi suspicabatur. Dat negotium Præsidi Eratino ut eam cum dedecore interficiat. Huic aliæ duæ adjunguntur æquè nobiles, quarum altera vestalem famulam virginem Romæ reliquerat, furtivè tunc Valeriæ familiaris. Altera virum habuit senatorem, non nimis Augustæ proxima. Sed utraque ob eximiam pulchritudinem corporis ac pudicitiam necabatur. Rapiuntur subito mulieres, non ad judicium, sed ad latrocinium. Nec enim quisquam accusator extabat. Invenitur quidam Iudæus ob alia facinora reus, qui spe impunitatis inductus adversus infontes mentiatur. Iudex æquus & diligens extra civitatem cum præsidio, ne lapidibus obruatur, protulit. Agebatur hæc tragœdia Nicææ. Inrogantur tormenta Iudæo, dum quæ jussus loqueretur, pugnæ à tortoribus coërcentur. Innocentes duci jubentur. Fletus & comploratio, non illius tantum mariti, qui aderat bene meritæ uxori, sed omnium quos res indigna & inaudita contraxerat. Ac ne impetu populi de carnificum

manibus raperentur, promoti militari modo instructibile mens effagitari prosequuntur. Ita mediæ inter cuneos armatorum ad supplicium deductæ. Iacuisse insepultæ, domesticis in fugam versis, nisi eas furtiva amicorum misericordia sepelisset. Nec adultero impunitas promissa persolvitur; sed patibulo adfixus, aperuit omne mysterium, & sub extremo spiritu inquit omnibus qui videbant, innocentes occisas esse testatur.

XLI. Augusta verò in desertas quasdam Syriae solitudines relegata, patrem suum Diocletianum per occultos gnarum calamitatis suæ fecit. Mittit ille legatos, & rogat ut ad se filiam remittat. Nihil proficit. Iterum ac sæpius obsecrat. Non remittitur. Postremò cognatum suum quendam militarem ac potentem virum legat, qui eum beneficiorum suorum admonitum deprecetur. Is quoque imperfecta legatione irritas preces renuntiat.

XLII. Eodemque tempore senis Maximiiani statuae Constantini jussu revellebantur, & imagines cum quo pictus esset detrahebantur. Et quia senes ambo simul plerunque picti erant, & imagines simul deponebantur amborum. Itaque cum videret vivus quod nulli unquam Imperatorum acciderat, duplici ægritudine adfectus, moriendum sibi esse decrevit. Iactabat se huc atque illuc, æstuante anima per dolorem, nec somnum nec cibum capiens. Suspiria & gemitus, crebræ lacrymæ, jugis volutatio corporis, nunc in lecto, nunc humi. Ita viginti annorum felicissimus Imperator, ad humilem vitam dejectus adeo & proculcatus injuriis, atque in odium vitæ dejectus, postremò fame atque angore confectus est.

XLIII. Unus jam supererat de adversarijs Dei, cujus nunc exitum ruinamque subnectam. Cum haberet æmulationem adversus Licinium, quia præ-

latus ei à Maximiano fuerat, licèt nuper cum eo amicitiam confirmasset, tamen ut audivit Constantini sororem Licinio esse desponsam, existimavit affinitatem illam duorum Imperatorum contra se copulari. Et ipse legatos ad urbem misit occultè, societatem Maxentij atque amicitiam postulans. Scribit etiam familiariter. Recipiuntur legati benignè, fit amicitia, utriusque imagines simul locantur. Maxentius tamquam divinum auxilium libenter amplectitur. Iam enim bellum Constantino indixerat, quasi necem patris sui vindicaturus. Vnde suspicio inciderat senem illum intestabilem finxisse discordiam cum filio ut ad alios succidendos viam sibi faceret, quibus omnibus sublatis, sibi ac filio totius orbis imperium vindicaret. Sed id falsum fuit. Nam id propositi habebat, ut & filio & ceteris extinctis, se ac Diocletianum restitueret in regnum.

XLIV. Iam mota inter eos fuerant arma civilia. Et quamvis se Maxentius Romæ contineret, quòd responsum acceperat perituum esse si extra portas urbis exisset, tamen bellum per idoneos duces gerebatur. Plus virium Maxentio erat, quòd & patris sui exercitum receperat à Severo, & suum proprium de Mauris atque Italis nuper extraxerat. Dimicatum, & Maxentiani milites prævalebant, donec postea confirmato animo Constantinus, & ad utrumque paratus, copias omnes ad urbem propiùs admovit, & è regione pontis Mulvij confedit. Imminebat dies quo Maxentius imperium ceperat, qui est ad sextum Kalendas Novembris, & quinquennalia terminabantur. Commonitus est in quiete Constantinus ut cæleste signum Dei notaret in scutis, atque ita prælium committeret. Fecit ut iussus est, & transversa X littera summo capite circumflexo Christo in scutis notat. Quo signo armatus exercitus capit ferrum. Proccedit hostis obviam sine Imperatore, pontemque

transgreditur. Acies pari fronte concurrunt. Summa vi utrinque pugnatur. Neque his fuga nota, neque illis. Fit in urbe seditio, & dux increpitatur velut desertor salutis publicæ. Cùmque repente populus Circenses enim natali suo & debita voce subclamat Constantinum vinci non posse. Qua voce consternatus proripit se, ac vocatis quibusdam senatoribus, libros Sibyllinos inspicere jubet, in quibus repertum est illo die hostem Romanorum esse periturum. Quo responso in spem victoriæ inductus procedit, in aciem venit. Pons à tergo ejus scinditur. Eo viso pugna crudescit, & manus Dei supererat aciei. Maxentianus proterretur; ipse in fugam versus properat ad pontem, qui interruptus erat, ac multitudine fugientium pressus in Tyberim deturbatur. Confecto tandem acerbissimo bello, cum magna senatus populique Romani lætitia susceptus Imperator Constantinus Maximini perfidiam cognoscit, litteras deprehendit, statuas & imagines invenit. Senatus Constantino virtutis gratia primi nominis titulum decrevit, quem sibi Maximinus vindicabat: ad quem victoria liberatæ urbis cùm fuisset adlata, non aliter accepit quàm si ipse victus esset. Cognito deinde Senatus decreto sic exarsit dolore ut inimicitias aperte profiteretur, convicia jocos mixta adversus Imperatorem maximum diceret.

XLV. Constantinus rebus in urbe compositis, hyeme proxima Mediolanum contendit. Eodem Licinius advenit, ut acciperet uxorem. Maximinus ubi eos intellexit nuptiarum solemnibus occupatos, exercitum movit è Syria hyeme quàm cùm maxime sæviente, & mansionibus geminatis in Bithyniam concurrat debilitato agmine. Nam maximis imbribus & nivibus & luto & frigore & labore jumenta omnis generis amissa sunt, quorum miserabilis per viam strages speciem jam futuri belli & similem cla-

dem militibus nuntiabat. Nec ipse intra fines suos moratus est; sed transjecto protinus freto, ad Byzantij portas accessit armatus. Erant ibi milites præsidarij, ad hujusmodi casus à Licinio conlocati. Hos primùm muneribus & promissis illicere tentavit, postea vi & oppugnatione terrere. nec tamen quicquam vis aut promissa valuerunt. Iam consumpti erant dies undecim, per quos fuit spatium nuntios litterasque mittendi ad Imperatorem, cùm milites non fide sed paucitate diffisi seipsos dederunt. Hinc promovit Heracleam; & illic eadem ratione detentus, aliquot dierum tempus amisit. Et jam Licinius festinato itinere cum paucis Adrianopolim venerat, cùm ille accepta in deditioe Perintho, aliquanto moratus, processit ad mansionem milia decem & octo. Nec enim poterat ulterius, Licinio jam secunda mansione tenente. destante militibus totidemque collectis ex proximo quantis potuit militibus pergebat obviam Maximino, magis ut eum moraretur quàm proposito dimicandi aut spe victoriæ. Quippe cùm ille septuaginta milium armatorum exercitum duceret, ipse vix triginta milium numerum collegisset. Sparsi enim milites per diversas regiones fuerant, & adunari omnes angustia temporis non sinebant.

XLVI. Propinquantibus ergo exercitibus, jam futurum propediem prælium videbatur. Tum Maximinus ejusmodi votum Iovi vovit, ut si victoriam cepisset, Christianorum nomen extingueret funditusque deleret. Tunc proxima nocte Licinio quiescenti adstitit angelus Dei monens ut ocyus surgeret atque oraret Deum summum cum omni exercitu suo, illius fore victoriam si fecisset. Post has voces cùm surgere sibi visus esset, & cum ipso qui monebat adstaret, tunc docebat eum quomodo & quibus verbis esset orandum. Discusso deinde somno, no-

tarium jussit asciri, & sicut audierat, hæc verba dictavit. *Summe Deus, te rogamus. Sancte Deus, te rogamus. Omnem justitiam tibi commendamus, salutem nostram tibi commendamus, imperium nostrum tibi commendamus. Per te vivimus, per te victores & felices existimus. Summe sancte Deus, preces nostras exaudi. Brachia nostra ad te tendimus. Exaudi sancte summe Deus.* Scribuntur hæc in libellis pluribus, & per Præpositos Tribunosque mittuntur, ut suos quisque milites doceat. Crevit animus universis victoriam sibi credentibus de cælo nuntiatam. Statuit Imperator prælium diei Kalendarum Maiarum, quæ octavum annum nuncupationis ejus implebant; ut suo potissimum natali vinceretur, sicut ille victus est Romæ. Maximinus voluit præire maturius; pridie manè aciem composuit, ut natalem suum postridie victor celebraret. Nuntiatur in castra movisse Maximinum. Capiunt milites arma, obviamque procedunt. Campus intererat sterilis ac nudus, quem vocant serenum. Erat jam utraque acies in conspectu. Liciniani scuta deponunt, galeas resolvunt, ad cælum manus tendunt, præeuntibus Præpositis, & post Imperatorem precem dicunt. Audit acies peritura precantium murmur. Illi oratione ter dicta, virtute jam pleni, reponunt capitibus galeas, scuta tollunt. Procedunt Imperatores ad colloquium. Ferri non potuit Maximinus ad pacem. Contemnebat enim Licinium, ac desertum iri à militibus existimabat, quod ille esset in largiendo tenax, ipse autem profusus; eoque proposito moverat bellum, ut exercitu Licinij sine certamine accepto, ad Constantinum duplicatis viribus statim pergeret.

XLVII. Ergo propius acceditur, tubæ canunt, signa procedunt. Liciniani impetu facto adversarios invadunt. Illi verò perterriti, nec gladios expedire

nec tela jacere quiverunt. Maximinus aciem circumire, ac milites Licinianos nunc precibus sollicitare, nunc donis. Nullo loco auditur. Fit impetus in eum, & ad suos refugit. Cædebatur acies ejus impune, & tantus numerus legionum, tanta vis militum à paucis metebatur. Nemo nominis, nemo virtutis, nemo veterum præmiorum memor; quasi ad devotam mortem non ad prælium venissent, sic eos Deus summus jugulandos subjecit inimicis. Iam strata erat ingens multitudo. Videt Maximinus aliter rem geri quàm putabat. Projecit purpuram, & sumpta veste servili fugit, ac fretum trajecit. ac in exercitu pars dimidia prostrata est, pars autem vel dedita vel in fugam versa est. Ademerat enim pudorem deserendi desertor Imperator. At ille Kalendis Maijs, id est, una nocte atque una die, Nicomediam alia nocte pervenit, cùm locus prælij abesset milia centum sexaginta; raptisque filiis & uxore & paucis ex palatio comitibus, petivit orientem. Sed in Cappadocia collectis ex fuga & ab oriente militibus substiruit. Ita vestem resumpsit.

XLVIII. Licinius verò, accepta exercitus parte ac distributa, trajecit exercitum in Bithyniam paucis post pugnam diebus; & Nicomediam ingressus, gratiam Deo, cujus auxilio vicerat, retulit, ac die Iduum Iuniarum Constantino atque ipso ter Consulibus de restituenda Ecclesia hujusmodi litteras ad Præsidentem datas proponi jussit.

Cum feliciter tam ego Constantinus Augustus quàm etiam ego Licinius Augustus apud Mediolanum convenissemus, atque universa quæ ad commoda & securitatem publicam pertinerent in tractatu haberemus, hæc inter cetera quæ videbamus pluribus hominibus profutura, vel in primis ordinanda esse credidimus quibus divinitatis reverentia continebatur, ut daremus & Christianis & omnibus liberam potesta-

tem sequendi religionem quam quisque voluisset, quod quidem divinitas in sede caelesti nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti placatum ac propitium possit existere. Itaque hoc consilio salubri ac rectissima ratione ineundum esse credidimus ut nulli omnino facultatem abnegandam putaremus qui vel observationi Christianorum vel ei religioni mentem suam dederet quam ipse sibi aptissimam esse sentiret, ut possit nobis summa divinitas, cuius religioni liberis mentibus obsequimur, in omnibus solitum favorem suum benevolentiamque praestare. Quare scire dicationem tuam convenit placuisse nobis ut amotis omnibus omnino conditionibus quae prius scriptis ad officium tuum datis super Christianorum nomine videbantur, nunc cavere ac simpliciter unusquisque eorum qui eandem observandae religioni Christianorum gerunt voluntatem, citra ullam inquietudinem ac molestiam sui idipsum observare contendant. Quae sollicitudini tuae plenissime significanda esse credidimus, quò scires nos liberam atque absolutam colendae religionis suae facultatem hisdem Christianis dedisse. Quod cum hisdem à nobis indultum esse pervideas, intelligit dicatio tua etiam alijs religionis suae vel observantiae potestatem similiter apertam & liberam pro quiete temporis nostri esse concessam, ut in colenda quod quisque diligeret habeat liberam facultatem, quas honori neque cuiquam religioni aut aliquid à nobis. Atque hoc insuper in persona Christianorum statuendum esse censuimus, quòd si eadem loca ad quae antea convenire consueverant, de quibus etiam datis ad officium tuum litteris certa antehac forma fuerat comprehensa, priore tempore aliquid vel à fisco nostro vel ab alio quocumque videntur esse mercati, eadem Christianis sine pecunia & sine ulla pretij petitione, postposita omni frustratione atque ambiguitate, restituant. Qui etiam dono fuerunt consecuti, eadem si-

militer hisdem Christianis quantocyus reddant, etiam vel hi qui emerunt, vel qui dono erunt consecuti, si putaverint de nostra benevolentia aliquid, Vicarium postulent, quò & ipsis per nostram clementiam consulatur. *Quae omnia corpori Christianorum protinus per intercessionem tuam ac sine mora tradi oportebit. Et quoniam iidem Christiani non in ea loca tantum ad quae convenire consueverunt, sed alia etiam habuisse noscuntur ad jus corporis eorum, id est Ecclesiarum, non hominum singulorum, pertinentia, ea omnia lege qua superius comprehendimus citra ullam prorsus ambiguitatem vel controversiam hisdem Christianis id est corpori & conventiculis eorum reddi jubebis, supradicta scilicet ratione servata, ut ij qui eadem sine pretio, sicut diximus, restituerint, indemnitate de nostra benevolentia sperent. In quibus omnibus supradicto corpori Christianorum intercessionem tuam efficacissimam exhibere debebis, ut praeceptum nostrum quantocyus compleatur, quò etiam in hoc per clementiam nostram quieti publica consulatur. Haecenus fiet ut sicut superius comprehensum est, divinus juxta nos favor, quem in tantis sumus rebus experti, per omne tempus prosperè successibus nostris cum beatitudine publica perseveret. Et autem hujus sanctionis benevolentia nostrae forma ad omnium possit pervenire notitiam, prolata programmate tuo haec scripta & ubique proponere & ad omnium scientiam te perferre conveniet, ut hujus benevolentiae nostrae sanctio latere non possit.*

His litteris propositis, etiam verbo hortatus est ut conventicula in statum pristinum redderentur. Sic ab everfa Ecclesia usque ad restitutam fuerunt anni decem, menses plus minùs quatuor.

XLIX. Sequenti autem Licinio cum exercitu tyrannum, profugus concessit, & rursus Tauti montis angustias petit, munimentis ibidem ac turribus fabricatis iter obstruere conatus est, & inde

dextrorsum perrumpentibus omnia victoribus, Tarsum postremo confugit. Ibi cum jam terra marique perterreretur, nec ullum speraret refugium, angore animi ac metu confugit ad mortem quasi ad remedium malorum quæ Deus in caput ejus ingessit. Sed prius cibo se inferfit ac vino ingurgitavit, ut solent hi qui hoc ultimo se facere arbitrantur. Et sic hausit venenum. Cujus vis, referto stomacho percussa, valere non potuit in præsens, sed in langorem malum versa pestilentia similem, ut diutius protracto spiritu cruciamenta sentiret. Iam sævire in eum cœperat virus; cuius vis cum præcordia ejus ureret, insustentabili dolore usque ad rabiem mentis elatus est, adeo ut per dies quatuor insania percitus haustam manibus terram velut esuriens devoraret. Deinde post multos gravesque cruciatus, cum caput suum parietibus infligeret, exilierunt oculi ejus de caveis. Tunc demum, amisso visu, Deum videre cœpit candidatis ministris de se judicantem. Exclamabat ergo sicut ij qui torqueri solent, & non se sed alios fecisse dicebat. Deinde quasi tormentis adactus fatebatur, Christum subinde deprecans & plorans ut suimet misereretur. Sic inter gemitus, quos tanquam cremaretur edebat, nocentem spiritum detestabili genere mortis efflavit.

L. Hoc modo Deus universos persecutores nominis sui debellavit, ut eorum nec stirps nec radix ulla remaneret. Nam Licinius summa rerum potitus, in primis Valerium, quem Maximinus iratus nec post fugam quidem, cum sibi videret esse pereundum, fuerat ausus occidere, idem Candidianum, quem Valeria ex concubina genitum ob sterilitatem adoptaverat, necari jussit. Mulier tamen ut eum vixisse cognovit, mutato habitu comitatu ejus se miscuit, ut fortunam Candidiani specularetur. Quia Nicomedia se obtulerat, & in honore haberi vide-

batur, nihil tale metuens occisus est. Et illa, exitu ejus audito, protinus fugit. Idem Severi filium Severianum, jam ætate robustum, qui fugientem Maximinum fuerat ex acie secutus, tamquam post obitum ejus de sumenda purpura cogitasset, capitali sententiæ subjectum interemit. Qui omnes Licinium jampridem quasi malum metuentes, cum Maximino esse maluerant, præ Valeria, quæ volens Licinio in omnes Maximiani hereditates jure suo cedere, idem Maximino negaverat. Ipsius quoque Maximini filium suum maximum agentem in annis octo, & filiam septennem, quæ desponsa fuerat Candidiano, extinxit. Sed prius mater eorum in orientem præcipitata est. Ibi sæpe illa castas feminas mergi jusserat. Sic omnes impij vero & justo judicio Dei eadem quæ fecerant receperunt.

L. I. Valeria quoque per varias provincias quindecim mensibus plebeio cultu pervagata, postremò apud Thessalonicam cognita, comprehensa cum matre pœnas dedit. Ductæ igitur mulieres cum ingenti spectaculo & miseratione tanti casus ad supplicium; & amputatis capitibus, corpora earum in mare abjecta sunt. Ita illis pudicitia & conditio exitio fuit.

L. II. Quæ omnia secundùm fidem scientium loquor, ita ut gesta sunt mandanda litteris credidi, ne aut memoria tantarum rerum interiret, aut si quis historiam scribere voluisset, non corrumpere veritatem, vel peccata illorum adversùm Deum vel judicium Dei adversùm illos reticendo. Cujus æternæ pietati gratias agere debemus, qui tandem respexit in terram, quòd gregem suum partim vastatum à lupis rapacibus, partim verò dispersum, reficere ac recolligere dignatus est & bestias malas extirpare, quæ divini gregis pascua protriverant, cubilia dissipaverant. Vbi sunt modò magna illa & clara pergentes Ioviorum & Herculiorum cognomina, quæ